

Landbruks- og matdepartementet
Postboks 8007 Dep
0030 OSLO

Vår dato
16.01.2023
Deres dato
04.10.2022

Vår referanse
22/00657-37
Deres referanse
22/1595

Inntekt og inntektsmåling i jordbruket

3. oktober la Inntektsutvalget fram sin rapport om «Inntektsmåling i jordbruket» (NOU 2022:14). Det vises til denne og høringsbrev av 4. oktober. Norges Bondelag har hatt utredningen på høring i vår organisasjon. Engasjementet har vært stort både i lokal- og fylkeslag, og over 200 lokallag har gitt sine innspill. Denne høringsuttalelsen bygger på uttalelsene fra fylkeslagene, samt møter vi har hatt og innspill vi har fått fra flere eksperter som kjenner næringa godt slik som regnskapskontorer, rådgivere, samvirkeorganisasjoner og avlsorganisasjoner. Styret i Norges Bondelag behandlet denne uttalelsen den 12. januar.

Det regjeringsoppnevnte Inntektsutvalget har illustrert at jordbruksdrift i gjennomsnitt ikke gir markedsmessig avkastning til både arbeidsvederlag og godtgjøring for innsatt kapital. Norges Bondelag ber Regjeringen, departement og Stortinget merke seg dette og prioritere inntektsløft i norsk jordbruk for å nå landbrukspolitiske mål. Inntektene i jordbruket må med andre ord løftes betydelig.

1 Avgjørende med mål om inntekt på nivå med andre grupper

Før vi går inn på selve høringen av NOUen vil Norges Bondelag understreke hva Stortinget uttalte da de behandlet siste Stortingsmelding om jordbrukspolitikken i 2017: «*Inntekt er det viktigste virkemiddelet for å sikre flere av målene for jordbruket, som rekruttering, investeringer og økt norsk matproduksjon.*» Fordi inntekt står så sentralt i måloppfyllelsen av landbrukspolitikken, har Stortinget i mange tiår fastsatt eget mål knyttet til inntekt. Inntektsmålet har endret seg opp gjennom årene, men har hele tiden vært knyttet til en sammenligning mellom inntektene til bønder og inntekter til andre grupper i samfunnet. Fra 2017 til 2021 var Stortingets inntektsmål «*å reducere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet*». Gjeldende inntektsmål finner vi i budsjettforliket mellom Regjeringen og SV høsten 2021. Der heter det: «*Stortinget ber regjeringen legge frem en forpliktende og tidfestet plan i løpet av 2022 for å tette inntektsgapet mellom bønder og andre grupper i samfunnet. Inntektsgapet skal tettes uavhengig av bruksstørrelse, produksjon og landsdel*».

Norges Bondelag mener det er svært viktig å ha et politisk fastsatt mål på inntektsnivå for norsk jordbruk. For å sammenligne inntektsnivået for bønder med inntektsnivået til andre grupper, må man ha et materiale som måler på nivå. Man må kunne beregne inntektsgapet og det må være tillit til materialet fra alle parter.

Inntekt er det viktigste virkemiddelet for å nå de landbrukspolitiske målene. Tetting av inntektsgapet vil være avgjørende for å nå landbrukspolitiske mål framover. Både inntektsmålet og grunnlagsmaterialet må stå seg over tid og med bredest mulig politisk forankring i Stortinget. Inntektsmålet spiller en helt sentral rolle i de årlige jordbruksoppkjørene og forhandlingene om den økonomiske rammen for bøndene. **Norges Bondelag vil understreke viktigheten av å opprettholde systemet med et politisk fastsatt inntektsmål for bønder. Det forutsetter at det årlig utarbeides et omforent grunnlagsmateriale som måler inntektene til bøndene. Grunnlagsmaterialet vil da vise hvordan man ligger an i forhold til det vedtatte målet.**

Driftsoverskuddet hos selvstendig næringsdrivende bønder skal gi avkastning både til arbeid og kapital, og det ville i utgangspunktet være enklest og mest naturlig å sammenligne inntekt i jordbruket mot inntekt for annen selvstendig næringsvirksomhet. **Norges Bondelag viser til Inntektsutvalget som peker på at det ikke utarbeides statistikk over inntektene for andre selvstendig næringsdrivende. Spesielt mangelfull er arbeidstidsregistreringer for næringsdrivende. For mange bønder vil lønnet arbeid være alternativet til gårdsdrift. Norges Bondelag mener derfor at inntektsmålet for bønder også i framtida skal knyttes opp mot lønsmottakere som sammenligningsgruppe.**

2 Hørings svar – NOU 2022:14 Inntektsmåling i jordbruket

Som Inntektsutvalget også legger vekt på i NOU 2022:14 er norske bønder selvstendig næringsdrivende, og inntektene i jordbruksforetakene kan ikke vedtas gjennom jordbruksoppkjøret. Den enorme spredningen i økonomisk resultat viser variasjonen i hvordan selvstendig næringsdrivende bønder tilpasser seg basert på ulike forutsetninger fra gård til gård. Inntektsutvalget har vurdert å gjeninnføre et modellbrukssystem, men *«finner det ikke hensiktsmessig igjen å gå inn i omfattende og detaljerte beregninger og normeringer av effektivitet med videre.»* **Inntektsmåling bygd på empiri vil etter vår vurdering gi et bedre grunnlag over tid enn modeller og teoretisk normering.**

Utvalget har også påpekt at *«en form for operasjonalisering av forutsetninger om effektiv bruk av arbeid og kapital kan anses som nødvendig av hensyn til legitimitet sett fra samfunnets side, når det skal måles inntektsnivå for selvstendig næringsdrivende.»* **Norges Bondelag merker seg at utvalget legger til grunn at det kan være nødvendig med en form for krav til effektivitet i det arbeidet som utføres i jordbruket for å foreta en inntektssammenligning og et ha et inntektsmål på nivå.**

Produktivitetsutviklingen i landbruket har vært enorm. Utvalget skriver at *«jordbruksbedriftene har blitt vesentlig større etter de fleste mål, unntatt arbeidsforbruk. Den sterke struktur- og produktivitetsutviklingen skyldes i stor grad at manuelle arbeidsoperasjoner er mekanisert/automatisert og endring i driftsteknikker.»* Dersom det settes et inntektsmål som forutsetter en vedvarende produktivitetsutvikling i samme grad, kan det oppleves som teoretisk og mindre relevant. Parallelt kommer stadig flere andre krav som må følges opp med tiltak, som i mange tilfelle vil begrense ytterligere effektivisering. Dette gjelder for eksempel krav og tiltak knyttet til miljø, dyrevelferd, klima og annet.

Inntektsutvalget skriver at *«hvis det tas hensyn til medgått arbeidstid og gjennomsnittlig lav avkastning per timeverk i jordbruket, er sannsynligvis de samlede inntektene per time lavere i jordbruksbefolkningen enn hos gjennomsnittet av befolkningen ellers.»* **Det er grunn til å merke seg dette, og det stemmer med den virkeligheten vi ser i norsk landbruk.**

Utvalget trekker ingen konklusjon på hva inntektsnivået i jordbruket er. Tvert imot mener de at man ikke kan uttrykke inntektssituasjonen i jordbruket med *ett* tall fordi det er så stor variasjon mellom ulike typer bruk. De anerkjenner likevel at en modifisert Totalkalkyle er et uttrykk for den gjennomsnittlige tilpasningen i jordbruket. Norges Bondelag vil påpeke at det er riktig at variasjonen i inntektene er stor mellom bønder, men det er den også blant lønnsinntakere. Likevel regner Tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene ut den gjennomsnittlige inntekta for alle lønnsinntakere. Denne har siden 1993 i jordbruksoppgjørene blitt brukt som sammenligningsgrunnlag for bøndenes inntektsutvikling. **Norges Bondelag mener det må utarbeides *ett* tall for gjennomsnittsinntekta for bønder. I tillegg må det utarbeides tall som viser inntekta i ulike produksjoner, bruksstørrelser og områder. Grunnlagsmaterialet må også synliggjøre variasjonen, og peke på årsaker til variasjonen. Partene i jordbruksoppgjøret må i neste omgang vurdere om noen produksjoner, bruksstørrelser eller områder skal prioriteres særskilt, og hvilke tiltak som kan settes inn for å dempe variasjonen.**

3 Oppsummering av høringsvaret

Norges Bondelag mener:

- Det er svært viktig å få etablert et grunnlagsmateriale som har tillit i næringa og blant politikere for å måle inntektsnivået til bønder for sammenligning med andre grupper i samfunnet.
- For å ivareta forhandlingsinstituttets tillit og funksjon over tid, er det viktig at jordbruksforhandlingene handler om økonomisk ramme og politiske prioriteringer, ikke om enkeltfaktorer i grunnlagsmaterialet slik som for eksempel effektivitetskrav.
- Inntektene til bønder må fortsatt sammenlignes med gjennomsnittet for andre grupper.
- Det er ikke formålstjenlig å etablere et system med modellbruk med en rekke normeringer. Grunnlagsmaterialet må i størst mulig grad basere seg på faktiske, registrerte tallstørrelser.
- Det må utarbeides en modifisert Totalkalkyle som i størst mulig grad legger vanlige regnskapsprinsipper til grunn. En skal:
 - ✓ Inntekts- og kostnadsføre jord- og kvoteleie
 - ✓ Trekke fra kostnader til leid arbeid, og ta vekk leid arbeid fra årsverkstallet
 - ✓ Regne avskrivninger med utgangspunkt i investeringer etter historisk kost
 - ✓ Bruke nominelle renter
 - ✓ Føre leasing som i gårdsregnskap
 - ✓ Periodisere etterbetalinger /bonuser som i gårdsregnskap
- Et politisk fastsatt inntektsmål som eventuelt forutsetter en viss produktivitet/effektivitet utover den man registrerer, bør baseres på driftsgranskingene, og ha et betydelig lavere krav enn modellbrukene la opp til:
 - ✓ Den foreslåtte hybridmodellen har så store svakheter at den ikke kan tas i bruk.
 - ✓ En kan bruke tall fra driftsgranskingene direkte, både for å finne inntektsnivået for et samlet jordbruk og for produksjoner, bruksstørrelser og områder. En bør utvide antall bruk som inngår i driftsgranskingene for at resultatene i minst mulig grad påvirkes av tilfeldige variasjoner og utskifting av bruk.
 - ✓ Inntektsnivået i driftsgranskingene fra regnskapsåret framregnes med utviklingen i den modifiserte Totalkalkylen.
- Produktivitetutviklingen i jordbruket vært svært sterk. Jordbruket er ei produktiv næring, og den modifiserte Totalkalkylen kan benyttes direkte for å beskrive inntektsnivået i landbruket.

- Resultatmålet som skal benyttes til inntektsnivåsammenligning med lønsmottaker skal være «vederlag til arbeid pr årsverk» utført av bruker og partner.
 - ✓ Totalkapitalen i jordbruket slik den framgår med bokførte verdier skal gis en godtgjøring minimum tilsvarende bankenes lånerente.

Inntektsutvalget omtaler flere punkter som de definerer utenfor sitt mandat, og henviser til jordbruksforhandlingene eller politiske avklaringer. De er likevel en naturlig del av temaet inntektsmåling i jordbruket, og er derfor omtalt her.

Norges Bondelag mener:

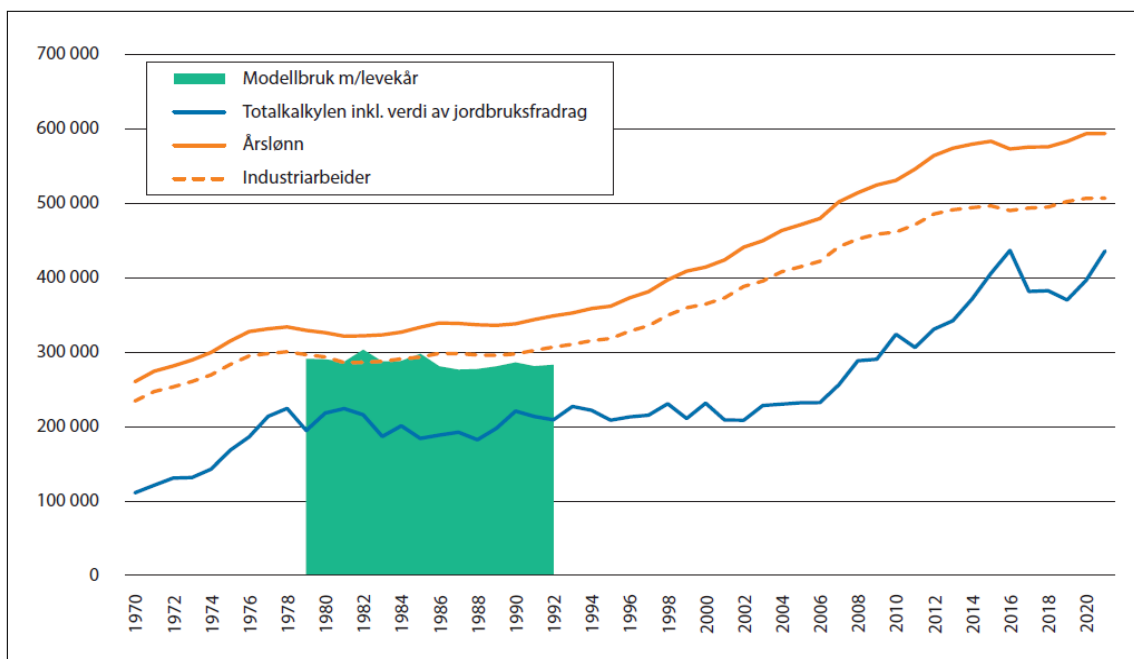
- Levekårsfaktorer skal ikke inngå i antall timer som definerer ett årsverk i jordbruket. Nytt årsverkstall for bønder settes til 1 700 timer pr år, tilsvarende som om lag er for lønsmottakere.
- Sammenligningsgruppa skal som nå være gjennomsnittet av alle lønsmottakere.

4 Sammenligning av inntekter for bønder med andre i samfunnet.

4.1 Inntektsnivå og modellbruk

Fra 1977 til 1993 ble inntektsnivået til bøndene sammenlignet med inntektsnivået til industriarbeideren. Målet var at bønder skulle ha samme inntektsnivå som industriarbeideren. For å måle inntektsnivået til bøndene, brukte man modellbruk. Modellbrukene innebar blant annet at man stilte krav til effektivitet gjennom normering av arbeidsforbruk og kapital. Dette innebar en forutsetning om hvor mange arbeidstimer og hvor mye investert kapital (utstyr, osv.) som trengtes i hver produksjon.

Inntektsutvalget har beregnet at effektivitetskravene innebar at det beregna inntektsnivået til modellbrukene i gjennomsnitt lå 42 prosent høyere enn inntektsnivået for Totalkalkylen. Totalkalkylen var da, som nå, sektorregnskap for jordbruket med observerte inntekter, kapital, arbeidsforbruk og beregna kostnader. I 1982 var det politiske målet om inntektsjamnstilling med industriarbeideren nådd, målt på modellbrukene. Da lå inntektsnivået for Totalkalkylen på om lag 2/3 av det beregna nivået for modellbrukene.

Utvikling i realinntekt for lønsmottakere og jordbruket ifølge Totalkalkylen og modellbrukene. Figur side 46 i NOU 2022:14.

Inntektsutvalget har vurdert modellbruk som et verktøy for å måle inntektsnivået for bønder. De konkluderer med at det ikke er aktuelt, bl.a. fordi ingen heller har ønsket gjeninnføring av modellbruk. **Norges Bondelag støtter at teoretiske modellbruk med et sterkt effektivitetskrav knyttet til normering av arbeid og kapital, ikke er vegen å gå for å beregne inntektsnivået til bønder for sammenligning med lønsmottaker.**

4.2 Inntektsutvikling og Totalkalkyle

Etter 1993 har inntektsmålet vært knyttet til at bønder skal ha samme inntektsutvikling som andre grupper i samfunnet (= gjennomsnittet av alle lønsmottakere). Modellbrukene ble avvirket, og Stortinget vedtok å bruke Totalkalkylen som måleinstrument for å sammenligne inntektsutviklingen i jordbruket med inntektsutviklingen for gjennomsnittslønsmottakeren. Stortinget har flere ganger uttrykt at inntektsnivået i Totalkalkylen ikke er egnet å bruke til inntektsnivåsammenligning med lønsmottakere.

Fra 2017 til 2021 var Stortingets inntektsmål «å *reduere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet*». Et inntektsgap er forskjellen mellom to inntektsnivåer. Med Stortingets vurdering av inntektsnivået som Totalkalkylen viser, har man ikke hatt et tallmateriale som viser størrelsen på inntektsgapet.

Gjeldende inntektsmål finner vi i budsjettforliket mellom Regjeringen og SV høsten 2021. Der heter det: «*Inntektsgapet skal tettes uavhengig av bruksstørrelse, produksjon og landsdel*». Skal dette inntektsmålet ha noen verdi, må man ha et grunnlagsmateriale som måler inntektsnivået til bønder med ulik bruksstørrelse, produksjon og landsdel, for deretter å regne differanser mot en definert gruppe lønsmottakere. Stortinget fastsatte inntektsmålet etter at Inntektsutvalget var nedsatt og hadde fått sitt mandat i forrige stortingsperiode. Inntektsutvalget har derfor ikke noen tydelig anbefaling om hvordan dette skal måles. Men i oppsummeringen av hovedpunkter i utvalgets forslag (side 10) peker de på skattedataene¹ og sier: «*Samtidig kan skattedata på grunn av sitt store omfang også gi en pekepinn på*

¹ Vi kommer nærmere inn på disse dataene i kapittel 6

inntektsnivå i ulike produksjoner». Utvalget omtaler ikke bruksstørrelse og landsdel, og de bruker begrepet «pekepinn». De skriver at det fremdeles vil være et behov for referansebruk eller lignende basert på driftsregnskap for å kunne belyse fordelingseffekter i og av et jordbruksoppgjør (kap. 8.3 s. 113). **Dette støtter Norges Bondelag, men vi stiller spørsmål ved at Inntektsutvalget på den ene siden mener skattedataene kan gi en pekepinn på inntektsnivået i ulike produksjoner, men ikke er god nok pekepinn på inntektsnivået for summen av alle produksjoner.** Slik kan man tolke utvalget siden de ikke foreslår å bruke inntektsnivået for skattedataene når inntektsnivået for «jordbruket» skal beregnes for sammenligning med lønnsinntakeren. Da brukes kun variasjonen i skattedataene for å beregne opp inntektsnivået i en modifisert Totalkalkyle til inntektsmulighet. Dette omtales som hybridmodellen. **Dersom utvalget mener at skattedataene faktisk er egnet til å si noe om inntektsnivået for ulike produksjoner, bør de samme dataene være like godt egnet til å si noe om inntektsnivået for alle produksjoner samlet, dvs. for «jordbruket».**

5 Modifisert Totalkalkyle

Norges Bondelag har i innspill til flere Stortingsmeldinger om landbrukspolitikken bedt om endringer i Totalkalkylen, der blant annet kostnader til jordleie inngår som en kostnad. Vi er derfor tilfredse med at Inntektsutvalget foreslår en omarbeidet Totalkalkyle (modifisert Totalkalkyle) til bruk i jordbruksforhandlingene. I denne modifiserte Totalkalkylen inngår blant annet jord- og kvoteleiekostnader. Utvalget omtaler den modifiserte Totalkalkylen som en Totalkalkyle for det aktive jordbruket. Utvalget foreslår at den modifiserte Totalkalkylen beregnes etter vanlige regnskapsprinsipper slik at den blir i tråd med hvordan driftsregnskap føres. Ved å gjøre dette mener utvalget at det skal være lettere å kjenne seg igjen i materialet. I forhold til den ordinære Totalkalkylen, er den modifiserte Totalkalkylen endret slik at:

- jord- og kvoteleie er inntekts- og kostnadsført.
- kostnader til leid arbeid er trukket fra, og arbeidsforbruket fra innleid arbeid er fjernet i årsverkstallet.
- det er regnet nominelle rentekostnader på lånt kapital.
- avskrivninger er beregnet med utgangspunkt i investeringer etter historisk kost.

Norges Bondelag støtter at det til bruk i jordbruksforhandlingene utarbeides en modifisert Totalkalkyle. Det er viktig at grunnlagsmaterialet gir et godt uttrykk for alle inntektene og kostnadene for de aktive jordbruksbedriftene, dvs de som er omfattet av jordbruksforhandlingene.

Inntektsutvalget er som sagt opptatt av at en modifisert Totalkalkyle til bruk i jordbruksforhandlingene skal bruke vanlige regnskapsprinsipper. **Norges Bondelag støtter de prinsippene for omregninger i den modifiserte Totalkalkylen som Inntektsutvalget foreslår, men mener det må gjøres et par andre omregninger i tillegg.**

5.1 Leasing

Utvalget skriver på side 86: «*Det bør derfor også føres avskrivninger etter kostpris/historisk kostnad, som i vanlige regnskap, det vil si uten prisjusteringen som gjøres i dag, og samtidig føre nominelle rentekostnader på gjeld. Det bør i tilfelle også gjøres for leasingkostnader. Når leasingen betraktes som finansiell i Totalkalkylen bør rentekostnadene knyttet til leasing føres som en finansieringskostnad, selv om det siste ikke vil endre sluttresultatet.*»

I Totalkalkylen føres kostnadene ved leasing som en tredelt beregning

- Renter
- Avskrivninger (kapitalslit) med 10 prosent saldoavskrivning som for maskiner
- Effekt av finansiering.

I praksis betyr dette at leiekostnadene til leasing i Totalkalkylen behandles som om objektet var kjøpt. I gårdsregnskapet føres de årlige leasingkostnadene, både årlig leie og rente, som maskinleie. Omfanget av leasing har i mange år vært økende. I en slik situasjon får man nå lavere årlige leasingkostnader i Totalkalkylen enn i gårdsregnskapene². Dette forklarer for øvrig en del av inntektsnivåforskjellen mellom den modifiserte Totalkalkylen og skattedataene. Inntektsutvalget skriver på side 113 at «*en viktig forskjell i tolkning av resultatene fra driftsregnskap/Totalkalkylen og skatteregnskap kommer av ulike føringsprinsipper for leasing*».

Norges Bondelag mener at det for den modifiserte Totalkalkylen må legges til grunn at også leasing føres etter vanlige regnskapsprinsipper. Det vil også gjøre det enklere å sammenligne og tolke resultater fra modifisert Totalkalkyle med gårdsregnskap.

5.2 Etterbetalinger og bonuser

En ikke ubetydelig del av produsentprisen for melk kommer som etterbetaling. I 2022 fikk melkebøndene som leverer til Tine en etterbetaling på 98 øre/l utbetalt i mai.

I Totalkalkylen føres etterbetalinger og bonuser på opptjeningsåret. Etterbetalingen fra Tine på 98 øre/l, hadde sin årsak i driftsresultatet fra Tine Industri for 2021 og årsmøtets beslutning om disponering av overskuddet. Totalkalkylen inntektsførte derfor 98 øre/l melk som en del av oppnådd melkepris i 2021. For 2022 måtte Budsjettnemnda prognosere etterbetalingen. En brukte da gjennomsnittet av siste 5 år (62 øre/l).

I gårdsregnskapene følger etterbetalingene kontantstrømmen. Det innebærer altså at etterbetalingen føres på utbetalingsåret, altså 98 øre/l i 2022.

Etterbetalingene varierer en god del fra år til år. Den var f.eks. 76 øre/l året før, og nede i 43 øre/l året før der igjen. På 2 år gir da økende etterbetaling over 800 mill. kroner i økte inntekter. Forskjellig føring av etterbetalingene mellom Totalkalkyle og gårdsregnskaper, bidrar betydelig til at man ikke kjenner seg igjen i materialet. Det skaper også utfordringer med å forklare forskjeller mellom Totalkalkyle og referansebruk, både inntektsnivå og inntektsutvikling.

Norges Bondelag mener etterbetalinger og bonuser må føres etter vanlige regnskapsprinsipper for den modifiserte Totalkalkylen, dvs. følge kontantstrømmen. Dette vil bidra til større grad av gjenkjenning, en slipper usikkerhet rundt prognosering av etterbetaling for inneværende³ år og forklaringsproblemer rundt ulik utvikling på materialet budsjettnemnda avgir.

5.3 Bruken av den modifiserte Totalkalkylen

Inntektsutvalget foreslår at den modifiserte Totalkalkylen skal brukes til å vise inntektsutviklingen for jordbruket til bruk i jordbruksforhandlingene. I tillegg skal

² For 2021 var leasingkostnaden i Totalkalkylen 56.000 kr/foretak. NIBIOS driftsgranskinger viser maskinleiekostnader på 132.000 kr/foretak. Her inngår både leasing og annen maskinleie.

³ Konsernregnskapene er behandlet og etterbetalinger besluttet før Budsjettnemnda avgir materialet i april.

inntektsnivået den viser være utgangspunktet for beregning av inntektsmulighetene for næringa til sammenligning med andre grupper i samfunnet. Den såkalte hybridmodellen.

Norges Bondelag vil videre i denne høringsuttalelsen gå gjennom hybridmodellen, alternativer til den og hvordan en modifisert Totalkalkyle kan brukes i jordbruksforhandlingene.

Før vi gjør det, vil vi understreke at en modifisert Totalkalkyle etter prinsippene vi har stilt opp i kapitlene foran, vil gi et inntektsnivå for en modifisert Totalkalkyle som sannsynligvis vil ligge nærmere skatteregnskap og driftsgranskinger enn dagens Totalkalkyle. Det gir mindre utfordringer med å forklare avvik og kan gjøre det enklere å forstå metoden bak. Da vil også tilliten til materialet bli større og potensiale for at materialet og prinsippene står seg over tid vil øke.

6 Hybridmodellen

Metoden Inntektsutvalget skisserer for å legge inn effektivitetskrav når inntektsnivået skal sammenlignes med andre grupper, er gjennom en såkalt hybridmodell. Utvalget foreslår å bruke en «beste-resultat-tilnærming» for å si noe om hva inntektsmuligheten gitt effektiv ressursbruk og god drift kan være i jordbruket. Inntektsutvalget legger til grunn at de bøndene som har de beste resultatene målt pr. årsverk, er de bøndene som utnytter inntektsmulighetene best. Dette mener de kan være et utgangspunkt for å sammenligne inntektsnivå. De ser da på variasjonen i vederlag til arbeid og egenkapital pr. årsverk mellom de med godt resultat og medianen av et utvalg av bruk. Utvalget har tatt vekk mindre bruk der inntektsvariasjonen pr årsverk er størst. Den prosentvise variasjonen, «gamma-faktor» mellom en definert andel med best resultat (f.eks. 2/3 beste, halvparten beste, 1/3 beste, 1/5 beste eller noe annet) skal brukes til å multiplisere opp inntektsnivået for den modifiserte Totalkalkylen, jf. tabell 9.1 side 121-122. Inntektsnivået man da får, skal være et uttrykk for inntektsnivået for jordbruket forutsatt at man utnytter rammevilkårene godt og har en effektiv ressursbruk. Utvalget gir ingen anbefaling for hvilken «beste andel» en skal legge til grunn, men sier at det er opp til politikerne og jordbruksforhandlingene å bestemme om en skal bruke ett av disse 4 utvalga eller noen andre. **Vi registrerer at selv beregningen med størst omfang av «beste-andel», altså de 2/3-beste, gir en gammafaktor på hele 1,43. Det innebærer et effektivitetskrav på 43 prosent på inntektsnivået for den modifiserte Totalkalkylen (tilsvarende over 155.000 kr/årsverk i 2020). Dette er høyere enn gjennomsnittlig effektivitetskrav da modellbrukene eksisterte (42 prosent).**

Den største nytenkningen i NOU 2022:14 er de skisserte mulighetene for å ta i bruk skattedata. At en kan hente ut skattedata for tilnærmet alle landets bønder og koble disse opp mot arbeidsforbruksregistreringene de samme bøndene har gjort i SSBs landbrukstelling, er en interessant nyvinning. Kapittel 8 i NOU'en heter «Nivåmåling med gårdsregnskap». Her drøftes inntektsmåling på nivå både med utgangspunkt i driftsregnskap og skattedata. Det er gjort beregninger som indikerer at gjennomsnittlige avvik mellom skatteregnskap og driftsregnskap ikke er så store. Dessverre drøfter utvalget i liten grad hvor egnet inntektsnivåtall direkte fra skatteregnskapene er til sammenligning med andre grupper. I oppsummeringen på side 10 sier utvalget at skattedata på grunn av sitt store omfang også kan gi en pekepinn på inntektsnivå i ulike produksjoner. Vi savner en redegjørelse for hvorfor skattedataene kan gi en pekepinn på inntektsnivå for ulike produksjoner, men ikke for inntektsnivået for et gjennomsnitt/median av alle produksjoner samlet.

Skattedataene for 2020 som utvalget har presentert, viser at det er stor variasjon i økonomisk resultat før skatt pr årsverk internt i jordbruket. Utvalget ser altså utelukkende på spredningen i økonomisk resultat i skattedataene, ikke inntektsnivået.

- Jo større spredningen er i resultatet, jo større blir gamma-faktoren, og jo høyere blir det beregna inntektsnivået for bønder til sammenligning med andre grupper.
- Jo lavere inntektsnivå i utvalget av skattedata, jo større blir gamma-faktoren. Dette fordi gamma-faktoren foreslås beregnet som den prosentvise variasjonen. Når den kronemessige spredningen divideres på et lavt utgangstall blir prosentvis spredning høyere.

Utvalget legger til grunn at de med «beste-resultat» har oppnådd dette fordi de har utnyttet inntektsmulighetene godt, driver effektivt og har profittmaksimering som mål. Det er en svakhet med utredningen at man ikke har analysert grundig årsakene til spredningen og hvorfor noen bruk er blant de med «beste-resultat» mens andre ligger lavere i økonomisk resultat. Det er også en svakhet at det ikke er foretatt grundige analyser for hvorfor inntektsnivået på skattedataene ligger vesentlig lavere enn inntektsnivået for Totalkalkylen. Riktignok peker en på leasing som en viktig forklaring, jf. vårt forslag til endringer i modifisert Totalkalkyle i kapittel 5.1.

Vi vil peke på noen andre sannsynlige årsaker til at det økonomiske resultatet varierer mye mellom bønder og at noen vil havne i gruppa «beste-resultat», uten at disse nødvendigvis utnytter inntektsmulighetene bedre eller driver mer effektivt enn de med svakere resultat. Da blir det også feil å bruke det gode resultatet fra disse brukene som uttrykk for at de driver effektivt og indirekte legge til grunn at det er en mulighet alle har.

- Jordbruksinntekt kan inkludere mange andre inntekter enn det som kommer fra den tradisjonelle jordbrukssektoren (som har relevans i jordbruksforhandlingene). Dersom aktiviteten ikke er å anse som selvstendig virksomhet, inngår bl.a. inntekter og tilhørende kostnader fra jakt- og fiskeinntekter, leiekjøring, utleie av boligmasse og driftsbygninger mv. (jf. boks 9.1 side 124). Gårdsbruk med mye av denne type inntekter, vil ha lettere for å havne i de beste kategorier. I driftsgranskingene føres denne typen inntekter som tilleggsnæringer. I SSB sin landbrukstelling spesifiseres arbeidsforbruk knyttet til tilleggsnæringer, og bonden vil ha ført dette arbeidsforbruket her. Dette arbeidsforbruket inngår derfor ikke som en del av arbeidsforbruket som registreres for jordbruket. Mulighetene for oppblåste resultater blir derfor enda større fordi det ikke blir regnet arbeidsforbruk til disse aktivitetene. Bruk som da har relativt stor andel av næringsinntekta fra jordbruk knyttet til slike inntekter, og bare registrert arbeidsforbruk knyttet til jordbruksaktiviteten, kan da få et svært høyt resultat regnet pr. årsverk.
- Resultatmålet er pr. innsatt arbeidsforbruk utført av bruker og partner. Det betyr at ulønna gårdsarbeid utført av kårfolk og andre familiemedlemmer enn partner ikke inngår i det registrerte arbeidsforbruket (fra SSBs jordbrukstelling) som benyttes i resultatmålet. Det vil bidra til for høye resultat regnet pr. time for bruk som benytter mye av den slags arbeidskraft, og sannsynligvis øke variasjonen ved å trekke opp resultatet for de med «beste-resultat». Denne type arbeidsinnsats vil variere mye mellom bruk. I gjennomsnitt utgjorde ulønnet arbeid 211 timer, om lag 25 prosent av alt innleid arbeid for driftsgranskingene i 2021. Ulønnet arbeid utgjorde i overkant av 10 prosent av familiens arbeid. Dersom driftsgranskingene er representative på dette punktet, er det økonomiske resultatet pr årsverk i gjennomsnitt hevet med 10 prosent. Dersom f.eks. 50 prosent av arbeidsinnsatsen på et bruk utføres ulønnet av kårfolk, vil det økonomiske resultatet pr årsverk løftes med 50 prosent. Da er det all grunn til å tro

at man havner i gruppa «beste-resultat», uten at man utnytter inntektsmulighetene bedre enn andre eller driver mer effektivt. Man utnytter kun en «gratisressurs» som ikke alle har tilgang på.

- Tilbakemeldinger vi har fått fra regnskapskontorer forteller at en del brukere gjør skattemessige tilpassinger (via avskrivinger, varelagervurderinger osv.) for å justere resultatet mht. inntektsfradraget i jordbruksinntekt, marginale skattesatser, pensjonsytelser osv. Dette kan også påvirke om man kommer i gruppa «beste-resultat» eller ikke.
- Det kan oppstå tilfeldige årsvariasjoner som påvirker inntektsnivået sterkt. Avlingsvariasjoner er åpenbar, men også omfanget av vedlikehold kan variere mye. Har man hatt mye vedlikehold et år, vil resultatet det året kunne bli svakt. Dersom man neste år har svært beskjedent med vedlikehold, vil resultatet det året kunne bli høyt.
- Utvalget drøfter store variasjoner i arbeidsforbruk på enkeltbruk i kapittel 4.2. Utslag av dette er noe av grunnen til at utvalget velger å regne inntektsvariasjonen på et utvalg der 58 prosent av brukene er tatt ut. Også resterende bruk vil være i stor grad være påvirket av variasjoner i arbeidsforbruket som følge av at arbeidsforbruket for det enkelte bruk er oppgitt feil (for høyt eller for lavt, jfr kap. 8.2. Dette gir grunnlag for større variasjon og en variasjon som ikke kan forklares i hvor god man er til å utnytte inntektsmulighetene. Hybridmodellen blir mao mer påvirket av feilregistreringer i arbeidsforbruket enn den modifiserte Totalkalkylen fordi summen av alle observasjonene i stor grad utligner hverandre.

Norges Bondelag vil understreke at alle disse momentene tilsier at man risikerer å begå store feil ved å bruke inntektsvariasjonen som uttrykk utelukkende for at brukere i ulik grad utnytter inntektsmulighetene. Jo høyere en legger lista for beste resultat, jo større vil sannsynligheten være for feilvurderinger av evnen til å utnytte inntektsmulighetene. Også den modifiserte Totalkalkylen er på flere områder beregnet etter andre prinsipper enn skattedataene. Det beregnede inntektsnivået for den modifiserte Totalkalkylen for 2020 ligger om lag 150.000 kr/årsverk eller over 70 prosent høyere enn medianen for skattedataene. Å korrigere opp dette nivået med variasjonen i et annet materiale på lavere nivå, mener vi blir helt feil.

I dag foregår jordbruksforhandlingene med fokus på økonomisk ramme og fordeling av denne. I modellbrukenes levetid dreide mye av diskusjonen seg om skjerping av effektivitetsnormer og størrelse på levekårsfaktorer. Hybridmodellen legger opp til at partene i jordbruksforhandlingene vil måtte diskutere endringer i hvor lista skal legges for «beste-resultat». Skal det være beste 2/3, eller skal det skjerpes neste år til beste halvdel? Avhengig av dette valget, vil man kunne få det svaret man ønsker i forhold til størrelse på inntektsgap. Jo lavere andel «beste-resultat» man bestemmer seg for, jo mindre blir det teoretiske inntektsgapet. Hybridmodellen kan bli lite forutsigbar med tanke på politiske skifter og vilje til å bygge opp norsk landbruk. Effektiviseringsfaktoren kan bli vedtatt høyere av politiske partier som har mindre forståelse for realitetene i norsk landbruk, og inntektene tilsvarende høyere i modellen. I dag beregner Budsjettnemnda for jordbruket arbeidsproduktivitetsframgangen for både inneværende og kommende år basert på bl.a. observert utvikling i arbeidsforbruk og forventet utvikling i produksjon. Dette har partene lagt til grunn i oppsettet av den økonomiske ramma. Eventuelle diskusjoner har dreid seg om tilbakeføring av produktivitetsgevinst. **Det vil være uheldig om framtidige jordbruksforhandlinger skal fokusere på tekniske forutsetninger rundt grunnlagsmaterialet i stedet for de faktiske rammevilkårene for den enkelte næringsutøver.** Dette erfarte en i jordbruksoppgjøret i 1978, noe Inntektsutvalget har omtalt på side 38: «Jordbruksoppgjøret 1978 endte med brudd og ble fastsatt ved voldgift.

Uenigheten var i stor grad knyttet til krav til effektivitet (effektivitetsnormer) og til at modellbrukene ikke i tilstrekkelig grad var representative for alle bruksstørrelser.»

Høringsinnspillene fra lokal- og fylkeslag er klare på at hybridmodellen har så mange svakheter at den ikke vil ha tillit i næringa. Modellbrukene mistet relativt raskt tilliten i næringa, og i det siste har vi også opplevd at det stilles store spørsmål rundt Totalkalkylen. Mye av grunnen til at Inntektsutvalget ble satt ned, var at gjeldende grunnlagsmateriale med Totalkalkyle, referansebruk og resultatkontroll mister tillit. Det må være en forutsetning at nytt tallgrunnlag gir høyere tillit, både i næringa og i det politiske miljø enn det vi har i dag. Endringene som foreslås i en modifisert Totalkalkyle, vil trolig bedre tilliten til denne. Hybridmodellen, med den svært kompliserte beregningsmetodikken, og innebygde risiko for raske politiske endringer i de forutsetninger som legges til grunn, er ikke egnet til å bygge høyere tillit.

Norges Bondelag vil understreke viktigheten av at Budsjettnemnda utarbeider et omforent grunnlagsmateriale og at selve jordbruksforhandlingene handler om økonomisk ramme og politiske prioriteringer. Det mener vi styrker forhandlingsinstituttets tillit og funksjon over tid fordi en på denne måten tydelig skiller mellom datainnsamling, teknikk og regnemeter (rammeoppsettet), og selve forhandlingene mellom partene. At jordbruksforhandlingene årlig skal flytte fokus over på faktorer i grunnlagsmaterialet, mener vi vil være svært uheldig. Tilliten til dette materialet vil da være liten i utgangspunktet, og vil raskt svekkes. En slik modell vil ikke stå seg over tid.

Ut fra en samlet vurdering av alle forholdene omtalt her, går Norges Bondelag imot å ta i bruk den foreslåtte hybridmodellen for å beregne inntektsnivået i jordbruket for sammenligning med lønsmottakere.

7 Alternativer til hybridmodellen

På side 115 skriver utvalget: *«En avgrensing av inntektsmålingen til bruk hvor jordbruksinntekten har stor betydning for brukerens/husholdningenes inntekt kan i prinsippet gjøres etter inntektsandel, etter arbeidsforbruk eller etter størrelse målt på den økonomiske aktiviteten/standard omsetning. Utgangspunktet for NIBIOs driftsgranskinger er at deltagerbrukene må ha en standard omsetning på minst 150.000 kroner. NIBIOs driftsgranskinger var grunnlaget for modellbrukene, og dette nivåmålingssystemet hadde dermed også med en avgrensing mot mindre bruk»*. Utvalget drøfter kun kort på side 114 et alternativ med å gjeninnføre modellbruk. De konkluderer med at de ikke finner det hensiktsmessig å gå inn i omfattende og detaljerte beregninger og normeringer av effektivitet. De har heller ikke oppfattet at dette er ønsket i næringen eller andre miljøer. Vi mener de tre andre alternativene burde vært drøftet mer inngående:

- Etter inntektsandel
- Arbeidsforbruk
- Standard omsetning

7.1 Inntektsnivå målt på bruk med høy andel inntekt fra jordbruk eller stort arbeidsforbruk og kapitalmengde

Utvalget skriver på side 67 at *«jo mer kapital- og arbeidskrevende jordbruksbedriften er og jo høyere andel av husholdningens samlede ressurser som brukes i jordbruket, jo større vekt er det grunn til å anta at den næringsdrivende legger på rene økonomiske resultater»*. Hvis man følger dette teoretiske utsagnet kunne man fra skattedataene plukket ut bruk som henter en

betydelig andel av inntekta fra jordbruket, og dermed er helt nødt til å drive effektivt ellers vil det bli lite å leve av for familien. Det gjennomsnittlige inntektsnivået skattedataene viser for disse foretakene pr. årsverk i 2020, kunne da vært et uttrykk for inntektsnivået for rimelig effektive bruk som utnytter inntektsmulighetene og som skal sammenlignes nivåmessig med lønnsinntaker.

Det er kun i 2020 en har arbeidsforbrukstall for disse brukene, neste telling kommer først i 2030. Hva da med inntektsnivået i mellomliggende år? Det vil foreligge utvalgstillinger ca. hvert tredje år, men da vil utvalget av de med høy andel jordbruksinntekt kunne bli for lavt. Da må i så fall inntektsnivået fra 2020 framregnes helt fram til 2030, f.eks. med inntektsutviklingen i modifisert Totalkalkyle.

Alternativt kan man se på arbeidsforbruk og/eller innsatt kapital. Fra skattedataene kan en da plukke ut bruk med et visst omfang av årsverk og/eller innsatt kapital. Man må da anta at bruk som legger ned en god del arbeid og kapital i drifta, vil ha et incitament til å være effektive fordi omfanget av det en legger inn i drifta er så høyt. Både for denne varianten og utplukk etter andel av inntekten fra jordbruket som skissert over, vil det kreve en beregning av inntektsnivået og framregning av dette.

For begge disse alternativene til hybridmodellen vil svakheter som ligger i skattetall og usikkerheten ved arbeidsforbruket tale mot å ta de i bruk.

7.2 Inntektsnivå målt på bruk med et minimumskrav til omsetning

Det tredje alternativet, utplukk etter standard omsetning, kan gjøres ved å bruke driftsgranskingene. Her finnes det allerede et godt etablert datamateriale basert på et utplukk etter minst 150.000 kroner i standard omsetning. Materialet er omarbeidet til driftsregnskap, og en unngår da svakheter og forstyrrende inntekts- og kostnadselementer som ligger i skattedataene. En får videre arbeidsregistreringer hvert år. **Grunnlaget for å bruke de økonomiske resultatene fra driftsgranskingene direkte, er en antakelse om at bruk med en viss omsetning er nødt til å være rimelig effektive. Med denne tilnærmingen treffer vi også den aktive bonden. Vi mener denne teorien står seg godt, og underbygges av vår videre analyse av effektivitet som brukene i driftsgranskingene hadde sammenlignet med modellbrukene og Totalkalkylen.**

Grunnlaget for modellbrukene var i likhet med dagens referansebruk, faktiske gårdsbruk fra driftsgranskingene. Man utviklet først en såkalt basismodell uten normeringer. I tabellen under har vi satt opp en beregning av basismodell og operativ modell (sammenveid 32 modellbruk) for 1988.

	Operativ modell	Basismodell	Differanse	
Vederlag til arbeid og kapital	217808	217808	0	
Totalkapital	668761	725784	57023	8,5 %
Kapitalgodtgjørelse (%)	46004	49927	3923	6,9 %
Vederlag til arbeid	171803	167880	-3923	
Årsverk à 1875 timer	1,450	1,568	0	8,1 %
Vederlag til arbeid pr årsverk	118498	107071	-11427	-9,6 %

Tabellen viser at totalkapitalen i operativ modell lå 8,5 prosent lavere enn i basismodellen. Arbeidsforbruket lå 8,1 prosent lavere. Det innebar et vederlag til arbeid og egenkapital pr.

årsverk som var i underkant av 10 prosent lavere. Med utgangspunkt i denne beregningen kan man si at det lå inne et effektivitetskrav på om lag 10 prosent i modellbrukene sammenlignet med driftsgranskingene. Dette er altså langt mindre enn effektivitetskravet mot Totalkalkylen som var 42 prosent. Altså måtte inntektsnivået for driftsgranskingene ligge en god del høyere enn Totalkalkylen på den tida.⁴

Norges Bondelag mener alle de tre alternativene vil være bedre alternativer som grunnlagsmateriale for inntektsnivåsammenligning enn hybridmodellen. Vi mener likevel standard omsetning vil være det beste fordi en da har driftsregnskap med årlige arbeidsregistreringer og resultatene ikke forstyrres at skattemessige tilpasninger mv.

I kapittel 8.1 drøfter også Inntektsutvalget driftsgranskingene som datagrunnlag for et målesystem for nivå. De skriver: «*Hvor stort datagrunnlag som kreves i et målesystem for nivå, vil avhenge mye av hvor mange nivå-tall en har ambisjon om å generere og hvilke krav til presisjon man måtte ha. Dersom det skal beregnes ett tall for jordbruket samlet, kan kanskje dagens antall i driftsgranskingene være tilstrekkelig*».

Inntektsutvalget foreslår å etablere hybridmodellen for å finne det ene inntektsnivå-tallet for jordbruket samlet. Vi oppfatter ikke at Inntektsutvalget avviser å bruke driftsgranskinger som verktøy for å finne fram til dette ene tallet (jf. sitatet over). Norges Bondelag mener et inntektsnivå-tall fra driftsgranskingene, basert på faktiske observasjoner, bedre kvalitet på arbeidstidsregistreringer og med rom for ytterligere avgrensning for eksempel på standard omsetning eller driftsomfang, også vil innebære et effektivitetskrav.

Selv om utvalget antyder at dagens antall bruk kanskje kan være tilstrekkelig for dette formålet, mener vi det bør rekrutteres inn flere bruk for å få bedre representativitet og at resultatet vil være mindre påvirket av utskifting av bruk. Den ekstra kostnaden dette måtte innebære, kan ikke være til hindre for dette. Ekstrakostnaden kan eventuelt finansieres over jordbruksavtalen.

Regnskapstall i driftsgranskingene vil være 2 år tilbake i tid når jordbruksforhandlingene pågår. Framregning av inntektsnivået kan skje med inntektsutviklingen fra den modifiserte Totalkalkylen. Inntektsnivå-tallet for jordbruket beregnes ved å veie sammen bruk i driftsgranskingene gruppert etter produksjon, evt. område og størrelse tilsvarende slik man gjorde med basismodellene som var grunnlaget for modellbrukene. Det innebærer en vektning etter hvor representativ hver basismodell er for jordbruket samlet.

Man kan også søke å øke sikkerheten og kvaliteten på arbeidsregistreringene ved å stille krav til deltakerne om innrapportering av dette til NIBIO mer enn en gang i året, f.eks. i forbindelse med levering av A-melding. Eventuelt bør det være mulig å utvikle en enkel app for registrering av arbeidsforbruket.

Skal man beregne flere inntektsnivå-tall, f.eks. for produksjoner, bruksstørrelser og geografisk plassering, mener utvalget driftsgranskingsmaterialet må utvides med vesentlig flere bruk. Alternativet er skattedataene. Problemet da er arbeidsforbrukstallene som ikke oppdateres årlig. Hvordan skal man framregne inntektsnivået i mellomliggende år? Her har man trolig

⁴ Det ble ikke beregnet og presentert tall for resultatmålet vederlag til arbeid og egenkapital pr. årsverk for driftsgranskingene på den tida.

ikke noe materiale å bruke. Skattedataene er ikke splittet opp på så detaljert nivå som f.eks. referansebrukene. Det betyr at man ikke kan framregne skattedataene med utviklingen i priser hentet fra Totalkalkylen på produkter og innsatsfaktorer. Man får heller ikke framregnet tilskuddene med utviklingen i tilskuddssatser, da alle produksjonstilskuddene er summert på en rubrikk i nærings skjema. Skattedataene vil derfor ikke kunne vise et oppdatert inntektsnivå i nåtid, og vil da ikke kunne brukes til denne vurderingen i jordbruksforhandlingene. Mye har skjedd siden 2020, og allerede til kommende jordbruksoppgjør trenger partene oppdaterte tall fram til 2022 og en prognose for 2023. Det vil ikke skattedataene gi oss. Da må en uansett bruke referansebruk / driftsgranskinger. Inntektsutvalget er også innom dette problemet i kapittel 8.3 på side 113, men velger likevel å fokusere videre på bruk av skattedata. For oss virker det som om inntektsnivåene regnet pr årsverk som skattedataene kan gi oss, mest vil være av historisk verdi ved at en i etterkant kan observere hvordan situasjonen var et par år tilbake i tid for de årene arbeidsforbruk inngår som en del av utvalgstillingene til SSB.

Norges Bondelag mener at måling av inntektsnivå for ulike produksjoner, bruksstørrelser og geografisk plassering må gjøres gjennom et utvidet driftsgranskingsmateriale. Regnskapstallene framregnes to år fram i tid med priser fra Totalkalkylen og satser for tilskudd som det gjøres i referansebrukene i dag.

En utfordring med å bruke regnskapstall direkte er at resultatene vil variere mellom år med avlingene. Dette er tilfeldige variasjoner uavhengig av rammevilkårene for næringa. I dagens grunnlagsmateriale løses dette ved å beregne normalårsavlinger som gjennomsnitt av de siste 14 årene. Dette er gjort både for Totalkalkylen og referansebruksberegningene som bygger på driftsgranskningene. Beregningene utvalget har gjort er på faktiske avlinger.

Norges Bondelag mener det er hensiktsmessig å videreføre et system med normalårsavlinger. Dette lar seg gjøre når en bruker driftsgranskinger, men vil være en utfordring ved bruk av skattedata direkte.

8 Måling av inntektsnivå gjennom Totalkalkylen

8.1 Stortinget og inntektsnivået i Totalkalkylen

Stortinget har flere ganger uttrykt at inntektsnivået i Totalkalkylen ikke er egnet å bruke til inntektsnivåsammenligning med lønnsinntakere. Den forrige rød-grønne regjeringen la i 2010 fram Stortingsmeldinga «Velkommen til bords». Der skrev de: *«Det foretas ingen vurderinger av, og det stilles ikke direkte tallfestede krav til, effektiviteten i kapitalinnsats eller arbeidsforbruk, slik det ble gjort i perioden hvor jordbruksinntekten ble sammenlignet med lønnsnivået i industrien. Selv om det er usikkerhet ved registreringen av arbeidsforbruk, er styrken ved dem at undersøkelsene har vært gjennomført på samme måte i en årrekke og anses derfor å gi et tilfredsstillende uttrykk for utviklingen i arbeidsforbruket samlet sett. Konsekvensen av disse forholdene er at Totalkalkylen ikke kan benyttes til å måle inntektsnivået i jordbrukssektoren. Totalkalkylen er imidlertid godt egnet til å analysere inntektsutviklingen.»*

Med Stortingets føringer har partene i jordbruksforhandlingene ikke brukt inntektsnivået i Totalkalkylen for å beregne inntektsgap til den gjennomsnittlige lønnsinntakeren. Inntektsnivået har likevel vært brukt, og i mange jordbruksoppgjør etter 1993 har Staten tolket «inntektsutvikling som andre grupper i samfunnet» til at dette skal være samme prosentvise utvikling for bønder og lønnsinntakere. For å beregne hvor mange millioner kroner man da må tilføre jordbruket, har inntektsnivået i Totalkalkylen vært grunnlaget for denne

beregningen. Den forventede prosentvise lønnsveksten for andre, ble multiplisert med inntektsnivået i Totalkalkylen. **Norges Bondelag stiller spørsmål ved at inntektsnivået i Totalkalkylen ikke er godt nok for å nivåssammenligne med andre grupper i samfunnet, men godt nok for beregning av den økonomiske ramma i jordbruksoppkjøret.**

8.2 Produktivitet

Som omtalt tidligere, lå inntektsnivået for modellbrukene i gjennomsnitt 42 prosent over inntektsnivået for Totalkalkylen i perioden 1979-1992. I løpet av de 30-årene som har gått siden modellbrukene ble avvirket, har det foregått en enorm utvikling av jordbruket. I forhold til 1992 er produksjonsvolumet økt med 12 prosent. I lys av denne produksjonsveksten, foregår produksjonen:

- Med 55 prosent lavere arbeidsforbruk.
 - Det går med 94 millioner færre arbeidstimer i jordbruket nå enn den gang.
- Med 18 prosent mer kapital.
 - Arbeid har blitt erstattet av kapital, men innsatt kapital totalt i jordbruket pr. produsert enhet ligger bare marginalt høyere enn for 30 år siden ⁵.
- På 9 prosent mindre fulldyrket areal⁶.
 - Blant annet har sortsutvikling, økt kunnskap hos dyktigere bønder som i større grad støtter seg på rådgivingsapparatet, bedre utnytting av husdyrgjødsel og større maskinkapasitet som gir mulighet for å høste på optimalt tidspunkt, bidratt til høyere avlinger.

Dette illustrerer en veldig sterk produktivetsframgang i jordbruksnæringa, blant annet gjennom en betydelig profesjonalisering. Tidligere undersøkelser har vist at produktiviteten i norsk landbruk er på høyde med næringer i Norge med høyest produktivetsframgang slik som oljeindustrien. Den har også vært like sterk som i landbruket i f.eks. USA. Det vises for øvrig til figur 2.16 og tabell 2.8 på side 31 i utredningen der utvalget har beregnet arbeidsproduktivitet, kapitalproduktivitet og totalfaktorproduktivitet for perioden 1970-2020.

En konsekvens av denne sterke produktivetsveksten er at dagens gjennomsnittsbonde er langt mer effektiv enn gjennomsnittsbonden var i 1993. Effektiviteten gjennomsnittsbonden produserer med, er også effektiviteten som ligger til grunn for inntektsnivået i Totalkalkylen. **Norges Bondelag mener at når ei næring over flere år har vært gjennom så kraftig produktivetsframgang, burde i prinsippet dagens gjennomsnittsproduktivitet være mer enn tilstrekkelig og kunne aksepteres som «akkord» for bønder.**

For lønnsnettakere, kan en hevde at lønnsnivået den enkelte oppnår er et resultat av tariff og hvor produktiv man er på arbeidsplassen. Også blant lønnsnettakere finner en variasjon i produktivitet og lønnsnivå. I statistikken som utarbeides av Teknisk beregningsutvalg for inntektsoppkjørene, legges gjennomsnittlig lønnsnivå til grunn, og implisitt den gjennomsnittlige produktiviteten blant lønnsnettakere.

⁵ Kapital gjennom leasing kommer i tillegg. Kapitalen pr bruk har økt vesentlig mer enn totalkapitalen i næringa.

⁶ Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av digitalt kartverket i perioden 2005–2014 innebar en reduksjon i arealet på 3,4 prosent. Det er ikke mulig å si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før nytt kartverk ble tatt i bruk.

Kapital

På 80-tallet lå marginals-katten høyt. Selv om lånerenta også lå høyt, førte kombinasjonen av høy marginals-katt og skatteregler til å stimulere skattemotiverte investeringer. En del investeringer var ikke nødvendigvis motivert ut fra profittmaksimering, men for å betale mindre skatt. Dette kunne være en begrunnelse for å normere kapitalen, slik en gjorde i modellbrukene. I dag er marginals-katten langt lavere, skattereglene endret og prisen på maskiner og redskaper økt mer enn den generelle prisstigningen. Å foreta investeringer uten en god vurdering av inntjeningen, er ikke noe utbredt fenomen i landbruket i dag. Det vil likevel være slik at bønder også gjør enkelte investeringer ut fra andre hensyn enn rent økonomiske. Slike investeringer kan f.eks. være knyttet til krav fra samfunnet i forhold til miljø, klima og dyrevelferd. Det kan også bli gjort investeringer på grunn av usikkerhet i å få tak i nok og kompetent arbeidskraft til rett tid, f.eks. innen grøntnæringa. **Norges Bondelag mener denne type investeringer ikke gir grunnlag for å stille effektivitetskrav.**

Et annet spørsmål er hvor stor feil man begår for det økonomiske resultatet pr årsverk, dersom en bonde f.eks har investert i en plog med et skjær mer enn hva som teoretisk er driftsoptimalt. Kapitalkostnaden blir da noe høyere, men på den annen side går arbeidsforbruket ned. Totalmerkostnaden vil derfor bare bli helt marginal. Tilsvarende vil skje for et bruk som burde investert i ny tilgjengelig teknologi. Disse får høyere arbeidsforbruk, men har en innsparing på kapitalkostnadene. Sum-merkostnadseffekten vil derfor ofte være helt marginal. Dette forholdet omtales i internasjonal faglitteratur som «flat pay-off functions», der undersøkelser viser at selv relativt store avvik fra den teoretisk optimale beslutningen, har lite å si for det økonomiske utbyttet. Utvalget har ikke drøftet dette forholdet, og vi mener derfor de overvurderer negative inntektseffekter av eventuelle for høye eller lave investeringer. **Norges Bondelag stiller derfor spørsmål ved om begrunnelsene Stortinget og Inntektsutvalget har lagt til grunn for ikke å benytte inntektsnivået i Totalkalkylen har samme relevans nå som tidligere.**

I tillegg har lønnsnivået økt (dvs. prisen på arbeid), og enhetene i landbruket har blitt vesentlig større siden 1993. Investeringer og kapitalinnsats erstatter manuelt arbeid og reduserer behovet for arbeidskraft. **Forholdet mellom arbeidsinnsats og kapitalinnsats er etter vår mening ikke grundig nok vurdert av utvalget i lys av dagens situasjon.**

Arbeidsregistreringer

I motsetning til lønsmottakere, har ikke bønder et stemplingsur som registrerer arbeidsinnsatsen. I stedet gjennomfører SSB landbrukstillinger hvert tiende år og utvalgstillinger ca. hvert 3. år, der bønder må oppgi arbeidsforbruket lagt ned i gårdsdrifta (jf. Kap. 4.2 i utredningen). Som utvalget påpeker, er det usikkerhet rundt arbeidsregistreringene. **Vår vurdering er at gjennomsnittstallet likevel vil kunne være temmelig riktig siden det er mange observasjoner med et stort utvalg bønder.** Det burde i teorien være like stor sannsynlighet for at bonden bommer på arbeidsforbruket ved å oppgi for få timer som for mange timer, siden det ikke ligger insentiver i noen retning her for hver enkelt. I gjennomsnitt vil derfor arbeidsforbruket bli ganske rett. En større andel av arbeidsforbruket i jordbruket utføres også av leid hjelp. Omfanget av dette arbeidsforbruket har bonden god oversikt over. Kvaliteten på dataene vil derfor trolig være bedre nå enn tidligere.

Budsjettnemnda utarbeider årlig referansebruk basert på regnskapstall fra driftsgranskingene. I driftsgranskingmaterialet har bøndene som deltar der som en av oppgavene å registrere arbeidsforbruket. Usikkerheten rundt disse arbeidsforbrukstallene bør derfor være mindre enn SSBs tellinger. Tar vi de 11 referansebrukene som representerer hele landet med ulike produksjoner, og veier arbeidsforbruket registrert på disse med hvor stor andel de har av

samlet arbeidsforbruk basert på tallene fra SSB, kommer vi til et veid gjennomsnittlig arbeidsforbruk på 1,65 årsverk⁷ for 2020. Totalkalkylen har et gjennomsnittlig arbeidsforbruk på 1,10 årsverk/foretak.

Kriteriet for å være med i driftsgranskingene er at bruket må ha en standard omsetning på mer enn 150.000 kroner. Inntektsutvalget skriver på side 59 at om lag 30 prosent av jordbruksforetakene lå under denne grensa i 2020. Disse har sannsynligvis også et lavt arbeidsforbruk, og forklarer at det veide arbeidsforbruket i referansebrukene-/driftsgranskingene ligger 0,55 årsverk eller nesten 50 prosent høyere. Legger vi en 70/30 fordeling til grunn, må de 30 prosentene av brukene som ikke er representert i driftsgranskingene ha et gjennomsnittlig arbeidsforbruk på -0,16 årsverk. Et arbeidsforbruk lavere enn null er jo ikke mulig, men regnestykket indikerer at trolig er sannsynligheten større for at noen bønder glemmer å føre opp arbeid som er utført, enn at man legger inn større timeforbruk av det som er lagt ned av arbeid gjennom året. Med andre ord:

- **Sannsynligheten kan være større for at det totale arbeidsforbruket er beregnet for lavt enn for høyt.**
- **Dermed kan sannsynligheten også være større for at det økonomiske resultatet pr. årsverk i Totalkalkylen viser et for høyt enn for lavt resultat.**
- **En eventuell risiko for å tilføre jordbruket mer penger enn nødvendig for å oppnå et vedtatt inntektsmål på nivå, kan derfor heller være mindre enn større.**

8.3 Velferdsmaksimering kontra profittmaksimering?

Bønder, i likhet med andre næringsdrivende, vil ha mange motiver og mål med å drive næring. Selv om graden av profittmaksimering som utgangspunkt for alt bonden gjør vil variere, betyr ikke det at bønder opptrer irrasjonelt. De aller fleste vil gjøre det de kan for å drifte gården på en god og økonomisk rasjonell måte. Det trenger heller ikke være slik at deltidsbrukere som henter en mindre del av inntekta si fra jordbruket, er lite effektive. For denne gruppen er arbeidstid til gårdsdrifta en knapp faktor og den må derfor brukes effektivt. En undersøkelse av Lien, Kumbhakar og Hardaker fra 2010⁸ av norske kornbruk, viste at deltidsbrukerne var like produktive som heltidsbrukerne.

Vi oppfatter at en viktig del av begrunnelsen fra utvalget for å legge inn et effektivitetskrav på inntektsnivået i Totalkalkylen, er at de mener inntektsnivået i denne trekkes ned av bønder som ikke profittmaksimerer, men heller velferdsmaksimerer. Utvalget viser blant annet til en sveitsisk undersøkelse fra 2014 («Mann 2015» omtalt på s. 67). Undersøkelsen baserer seg på intervju med 4 sveitsiske bønder som driver gårdene sine med underskudd og som henter en god del inntekter utenfor bruket. «Mann 2015» legger til grunn at de har en strategi med å drive underskudd når inntektene utenom gården er gode. Vi kjenner oss ikke igjen i denne beskrivelsen for det store flertallet av bønder i Norge. **Norges Bondelag mener denne undersøkelsen ikke gir tilfredsstillende holdepunkt for å begrunne at det må legges inn et effektivitetskrav i inntektsmaterialet for norske bønder.**

8.4 Bruke registrerte tall direkte.

Da modellbrukene ble avvirket, og en gikk over til å bruke Totalkalkylen for å måle inntektsutviklingen for bønder til sammenligning med lønnsinntaker, var det et viktig poeng å bruke mest mulig faktiske tall for bl.a å skape tillit. I NOU'en vises det på side 41 til Alstadheimutvalget: «Sammenligning av inntektene i jordbruket med andre grupper bør etter

⁷ Et uveid gjennomsnitt viser et arbeidsforbruk på 1,57 årsverk for driftsgranskingene i 2020

⁸ Determinants of off-farm work and its effects on farm performance: the case of Norwegian grain farmers.

utvalgets mening ta utgangspunkt i registreringer av den faktiske inntekts- og kostnadsutviklingen i jordbruket». Norges Bondelag mener et tallgrunnlag basert på mest mulig faktiske registreringer også må være grunnprinsippet når en skal foreta inntektsnivåsammenligninger.

Det er altså først og fremst manglende effektivitetskrav til arbeid og kapital i grunnlagsmaterialet som har vært begrunnelsen for ikke å bruke inntektsnivået i Totalkalkylen direkte til sammenligning med inntektsnivået for lønsmottaker (jf. Sitatet fra «Velkommen til bords»). Også Inntektsutvalget bruker tilsvarende begrunnelse for at heller ikke den modifiserte Totalkalkylen er egnet til nivåsammenligning. Likevel skriver utvalget på side 115: «*Bruk av gårdsregnskap gir mulighet til å avgrense utvalget av regnskap til den delen av jordbruket et nivåsmål for inntekt er ment å gjelde for. Dersom målet skulle gjelde for all jordbruksaktivitet, kunne Totalkalkylen benyttes direkte*». I inntektsmålet som et samlet Storting vedtok i 2017 om «*å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet*», er det ikke gjort noen avgrensinger av «jordbruket» til at dette inntektsmålet bare skal gjelde deler av bøndene. Slik vi har tolket dette målet, omfatter det alle bønder. I gjeldende inntektsmål fastsatt i budsjettforliket mellom Regjeringen og SV høsten 2021 heter det: «*Stortinget ber regjeringen legge frem en forpliktende og tidfestet plan i løpet av 2022 for å tette inntektsgapet mellom bønder og andre grupper i samfunnet. Inntektsgapet skal tettes uavhengig av bruksstørrelse, produksjon og landsdel*». Heller ikke her er det gjort noen avgrensinger for hvilke bønder inntektsmålet skal gjelde for. Det er brukt begrepet «bønder», som må tolkes å omfatte alle bønder, uavhengig av hvilken produksjon, hvor stort driftsomfang de har og hvor i landet de produserer. Både inntektsmålet fra 2017 og inntektsmålet fra 2021 er knyttet opp mot å bruke inntektsnivået i næringa.

Inntektsutvalget skriver at «*en form for operasjonalisering av forutsetninger om effektiv bruk av arbeid og kapital kan anses som nødvendig av hensyn til legitimitet sett fra samfunnets side, når det skal måles inntektsnivå for selvstendig næringsdrivende*⁹.» **Vi vil minne om at i gjeldende inntektsmål har ikke disse politikerne uttrykt noe spesifikt krav til effektivitet for å tette inntektsgapet mot andre grupper.**

Norges Bondelag konstaterer at forutsatt et inntektsmål tilsvarende de vi har hatt og har – på utvikling, mener Inntektsutvalget at inntektsnivået i Totalkalkylen kan brukes direkte (jfr. Sitatet på s. 115). I tillegg mener de det må utarbeides et materiale som kan måle inntektsnivået for ulike produksjoner, bruksstørrelser og områder. **Forutsatt at Stortinget viderefører inntektsmål som gjelder all jordbruksaktivitet og alle næringsutøvere i jordbruket, mener Norges Bondelag at inntektsnivået i en modifisert Totalkalkyle må kunne brukes direkte i en nivåsammenligning.**

Norges Bondelag konstaterer også at et samlet utvalg mener det må legges inn et effektivitetskrav av hensyn til legitimiteten fra samfunnets side. Norges Bondelag mener at et eventuelt effektivitetskrav i grunnlagsmaterialet må inneholde et betydelig lavere krav enn modellbrukene la opp til og viser for øvrig til omtale under kap 7.2.

⁹ NOU 2022:14, kap. 9.2

9 Vurdering av resultatmålet

Vurdering av hvilket resultatmål som skal brukes for å sammenligne inntektsnivået for bønder med inntektsnivået for lønsmottaker har utvalget drøftet i kapittel 7.

Utvalgets flertall konkluderer derfor med at «Resultat før skatt», tilsvarende «Vederlag til arbeid og egenkapital», er det relevante resultatmålet fra jordbruksbedrifter, når hensikten er å sammenligne med lønnsinntekt.¹⁰ De argumenterer med at:

- Både avkastningen til arbeid og kapital er inntekt. Begge deler må derfor telles med. Det følger av den grunnleggende forskjellen mellom å være næringsdrivende og lønsmottaker. Arbeid og kapital henger uløselig sammen.
- Hvordan den enkelte jordbrukshusholdning velger å fordele avkastningen mellom arbeidet og egenkapitalen har ingen betydning for den samlede inntekten til en jordbruksbedrift.
- Avkastning på egenkapital er ikke en post i en bondes regnskap, og framkommer ikke der som en kostnad. Det finnes ikke regnskapsposter som viser hvor stor del av foretakets inntekter som kommer fra arbeidsinnsats alene eller kapitalinnsats alene.
- Dersom egenkapitalen skulle holdes utenfor inntektsbegrepet i jordbruket (m.a.o. beregne vederlag til arbeid) vil man innføre et resultatbegrep for jordbruket som er forskjellig fra det som nyttes i annet næringsliv og som bryter med at næringsinntekt er et resultat av samspillet mellom arbeid og kapital.
- Når man ikke skal regne avkastning på egenkapitalen, trenger man heller ikke fastsette (egen)kapitalens størrelse. Det er stor usikkerhet rundt hvor stor denne er. Variasjonen i størrelsen på egenkapitalen avhengig av hvordan den verdsettes, vil kunne gi stor variasjon rundt gjennomsnittet. Fastsetting av et avkastningskrav krever normering av, eller at det tas noen forutsetninger om hva som er tilstrekkelig/nødvendig kapitalvolum.

Norges Bondelag mener det er viktig å fastsette et **resultatmål som er det beste sammenligningsgrunnlaget mot lønsmottaker**. Lønsmottaker får kun godtgjort for sin arbeidsinnsats. Da må man for næringsutøvere i jordbruket til denne bruken, finne fram til et resultatmål som er så likt som mulig godtgjøringen lønsmottakeren får for sin arbeidsinnsats. Selv om det ikke finnes regnskapsposter som viser hvor stor andel av inntekta som kommer fra arbeidsinnsats eller kapital alene, gjøres det regnskapsanalyser for å se på lønnsomhet der man blant annet foretar rentabilitetsberegninger. Da splitter man opp disse to faktorene.

Argumentasjonen om at både avkastning til arbeid og kapital er inntekt, følger vi. Utvalget argumenterer med at arbeid og kapital henger uløselig sammen, og at begge deler må telles med. Dette resonnementet tilsier at man burde stoppet på resultatmålet «vederlag til arbeid og kapital» eller driftsoverskudd. Den lånte kapitalen er godtgjort tilsvarende den nominelle lånerenta. Da har man godtgjort litt over 50 prosent av kapitalen. Det er grunn til å stille spørsmål ved om det prinsipielt er mer riktig å godtgjøre fremmedkapital enn egenkapital? Om hele jordbrukssektoren var finansiert med lånt kapital, ville all kapital fått en godtgjøring.

Norges Bondelag vil påpeke at resultatmålet «Vederlag til arbeid» ikke er noe nytt resultatmål benyttet i landbruket. Dette har blitt utarbeidet for driftsgranskingene i mange tiår, men da med navnet «Familiens arbeidsfortjeneste». Man tar det beregnede driftsoverskuddet og trekker fra et fastsatt rentekrav på kapitalen bundet i jordbruket.

¹⁰ På dette punktet foreligger det en dissens i utvalget (kap 7.5.1).

Selv om det ikke er knyttet et direkte utlegg til avkastning av egenkapitalen som settes inn i jordbruket, har egenkapitalen opplagt en alternativverdi. Bonden kan velge å sette egenkapital inn i gårdsdrifta eller investere i annet, spare eller forbruke. Hvor høy alternativverdi egenkapitalen har, vil variere fra bonde til bonde. Lønnsinntaker setter ikke inn egenkapital på arbeidsplassen for å hente ut sin inntekt. Det gjør bonden. For å få mest mulig likt sammenligningsgrunnlag, må derfor inntekta til bonden beregnes etter at også egenkapital satt inn i gårdsdrifta er gitt en forrentning.

Norges Bondelag har tidligere spilt inn til stortingsmeldinger og til Inntektsutvalget at det til inntektsnivåssammenligning må etableres et nytt resultatmål «vederlag til arbeid», der også egenkapitalen i likhet med den lånte kapitalen er gitt en avkastning. Vi kan ikke se at NOU 2022:14 har tilført oss ny kunnskap som tilsier en annen konklusjon enn den vi har hatt tidligere. Norges Bondelag foreslår derfor at «vederlag til arbeid pr. årsverk» skal benyttes som resultatmål i jordbruksforhandlingene når en skal sammenligne inntektsnivået for bønder med inntektsnivået for lønnsinntakere.

9.1 Størrelse på kapitalavkastningen

Selv om utvalgets flertall kun mener at den lånte kapitalen skal gis en avkastning, mener de likevel det kan være av analytisk interesse å belyse hvor stor avkastning en representativ bonde har på kapitalen som en andel av den samlede avkastningen. Her vil det etter utvalgets mening være summen av egenkapital og lånt kapital som er mest relevant, ikke egenkapitalen alene. Utvalget peker på at samlet avkastning til egenkapital består av løpende avkastning og verdiendring på aktiva (som en kan ta ut når en realiserer (selger)). Utvalget drøfter ulike risikofaktorer og risikohåndtering (kap. 7.4.2), og gir et bilde av en næring som opererer med stort sett lav risiko, men med variasjon mellom ulike typer bruk og hvor en er i landet. De drøfter også relevante avkastningskrav. De mener et avkastningskrav for en næring under ett, vil måtte ta høyde for at ikke alle investeringer er bedriftsøkonomisk motivert. De peker også på at sannsynligheten er størst for å finne «ikke-bedriftsmotiverte» investeringer på bruk som henter en liten andel av inntekta fra jordbruket. De mener bankenes utlånsrente til jordbruket med fratrukk av innskuddsrenten på sparekonto, er et mål for risikorente som reflekterer bankenes avkastningskrav til jordbruket. Utvalget mener dette kan være et relevant mål for næringens avkastningskrav. Sett historisk over noen år, kan for den delen av jordbruket som drives forretningsmessig, 3 prosent være et rimelig anslag for kapitalavkastningskravet.

Kapitalavkastningen kan enten fastsettes separat for den lånte kapitalen og for egenkapitalen, eller for kapitalen samlet. I annet næringsliv regnes det ofte at egenkapitalen skal ha høyere avkastning enn lånekapitalen, fordi egenkapitalen bærer det meste av risikoen. Fordi risikoen i landbruket i gjennomsnitt er relativt lav, kan dette tale for å beregne et og samme avkastningskrav for låne- og egenkapitalen. Bankene må daglig vurdere risikoen i jordbruket. Et uttrykk for risikoen finner en i renta de krever i lån til bønder. Lånerente kan derfor være en fornuftig størrelse å benytte som avkastning for hele kapitalen i jordbruket.

Bankene gir som regel lån til en viss andel av investeringen. Resten finansierer bonden med egenkapital. Om bankene skulle fullfinansiere hele investeringen med lån, øker risikoen for at de kan få tap. En økt risiko vil bankene prise gjennom en høyere rente på lånet de yter. Denne risikoen tar bonden med egenkapitalen. Dette taler for at egenkapitalen bør godtgjøres for en noe høyere risiko enn lånt kapital.

Norges Bondelag legger til grunn at bankenes lånerente, som uttrykk for risikovurdert rente for sektoren, er et minimum avkastningskrav av total kapitalen i jordbruk for å beregne resultatmålet vederlag til arbeid.

9.2 Fastsetting av kapitalen

For bruk som er med i driftsgranskningene er kapitalen fastsatt etter historisk kost, altså det utlegget bonden hadde på det tidspunktet objektet ble kjøpt. Inntektsutvalget har drøftet hva som kan være størrelse på kapitalen i jordbruket, og viser til stor usikkerhet med å fastsette den. Inntektsutvalget uttrykker på side 101 at: «*Med alle sine begrensinger er bokførte verdier det eneste mulige i praksis*». Det betyr i så fall at en må bruke de bokførte verdiene på brukene som inngår i driftsgranskningene.

Norges Bondelag følger Inntektsutvalget i at det er de bokførte verdiene som må brukes som grunnlag for avkastning av kapitalen. Dette støtter også opp om prinsippet om å bruke mest mulig registrerte størrelser.

For Totalkalkylen beregner Budsjettnemnda for jordbruket i dag bokført kapital. Kapitalen er fastsatt med utgangspunkt i investeringstillingene til SSB. Bokført kapital har ikke blitt benyttet i beregning av resultatmålene i Totalkalkylen, fordi egenkapitalen ikke er gitt en avkastning i resultatmålene som Budsjettnemnda har benyttet. **Norges Bondelag mener beregningen av bokført kapital bør kvalitetssikres og benyttes som grunnlag for å beregne kapitalavkastning for jordbrukssektoren, forutsatt at modifisert Totalkalkyle benyttes til nivåammenligning. Ved bruk av driftsgranskinger til nivåammenligning, må bokført kapital på disse brukene benyttes.**

10 Timetallet i et årsverk og sammenligning med lønnsinntaker

Siden 2002 har antall timer i ett årsverk i jordbruket vært definert til 1845 timer.

Utgangspunktet for timetallet pr. årsverk i jordbruket var timetallet for industriarbeidere med tillegg for arbeidsreiser, gitt en forutsetning om at bønder bor på arbeidsplassen og ikke har arbeidsreiser. Inntektsutvalget skriver at dette tillegget utgjorde 168 timer (kap. 3.6.1).

Tillegget var en del av levekårsfordelen jordbruket var beregnet å ha i det gamle systemet med modellbruk og inntektsnivåammenligning med industriarbeider.

Flertallet i utvalget mener antall timer i et årsverk ikke er en del av mandatet og er et politisk spørsmål som må avgjøres gjennom forhandlinger. Til tross for dette, viser de til at å tallfeste forskjeller i levekår mellom bønder og arbeidstakere er svært krevende (kap. 7.2). Utvalget mener at levkårsforhold ikke bør inngå i en tallfesting av inntektssammenligning.

Norges Bondelag støtter utvalget i at levekårsforhold ikke bør inngå i tallfesting av inntektssammenligning. Dette blir teoretiske størrelser der man ikke har noen faktiske tall å legge til grunn. Når utvalget trekker denne konklusjonen kan vi ikke se at det er grunnlag for å regne inn 168 timer i levekårsfordel i timetallet pr. årsverk.

Arbeidstakere i Norge har normalt 37,5 timers arbeidsuke. Ved 37,5 timers arbeidsuke og fem ukers ferie vil et årsverk utgjøre omtrent 1 700 arbeidstimer.

Flere har spilt inn at inntektsnivået til bønder må sammenlignes med turnusarbeidere. Turnusarbeidere jobber færre timer i uka pga. ubekvem arbeidstid, men får samme årslønn som om de skulle jobbet 37.5 timer pr. uke innenfor tilsvarende jobber. Dette er regulert gjennom hovedavtalen for disse gruppene. Særlig de som har husdyrhold har en oppsplittet arbeidsdag med jobbing på ukurante tidspunkter, helger og helligdager. Sånn sett kan mye minne om enkelte grupper turnusarbeidere. Skal man legge timetallet for turnusarbeidere til grunn, bør en også sammenligne bønder med lønnsnivået for alle turnusarbeidere eller den

gruppen turnusarbeidere en mener er mest relevant. Det foreligger ingen statistikk i dag for en sammenligningsgruppe av relevante turnusarbeidere.

I utredningens kapittel 9.4 er det stilt opp en tabell som viser årslønn i 2020 for noen store forhandlingsområder (Tabell 9.4). Utvalget går ikke dypt inn i problemstillingen, og kommer ikke med noen anbefaling. I stedet overlater de dette til partene i jordbruksoppgjøret og politikerne.

I systemet med modellbruk var sammenligningsgruppa industriarbeidere. Den gang var ofte industriarbeid alternativet for mange bønder. Siden 1993 har inntektsutviklingen for bønder vært sammenlignet med inntektsutviklingen for gjennomsnittslønnsinntakeren. Industriarbeid er gått ned i omfang, og for bønder er det et mangfold av yrker som kan være alternativet til gårdsbruk.

Ut fra en samlet vurdering mener Norges Bondelag det er mer riktig å forholde seg til 37,5 timers arbeidsuke som er mest vanlig, og da sammenligne inntektsnivået for bønder med inntektsnivået pr årsverk for gjennomsnittslønnsinntakeren. Antall timer pr. årsverk for bønder må da settes likt antall timer pr. årsverk for gjennomsnittslønnsinntakeren (1 700 timer).

Med vennlig hilsen

Elektronisk godkjent, uten underskrift

Bjørn Gimming

Sigrid Hjørnegård